

Lucian Boia

Det frankofona och frankofila Rumänien. En kort historisk återblick

(Förkortad version)

Bland Europas länder intar Rumänien av flera skäl en särställning. Rumänskan ingår i den romanska språkfamiljen, och rumänerna är det latinska folk som har utvecklat det enda romanska språket i kontinentens östra del. I själva verket är de ensamma överlevare från det östliga romarriket. Det innebär att rumänskans ordförråd, som i allt väsentligt är latinskt, har lånat talrika element från omgivande språk, i synnerhet från de slaviska, från turkiskan, grekiskan, ungerskan med flera, och därmed har fått en fysionomi som skiljer sig från de övriga romanska språken. Likaså är rumänerna det enda ortodoxt kristna latinska folket, till följd av sin plats på kontinentens företrädesvis ortodoxa halva, och i synnerhet det grekiska och kyrkslaviska inflytandet (men märk väl att man skriver med latinska bokstäver, till skillnad från ryssar, greker och bulgarer).

Ytterligare en intressant aspekt gäller svårigheten att definiera var på kontinenten Rumänien egentligen ligger. Ryssland tillhör givetvis i Östeuropa, Bulgarien är beläget på Balkan och Ungern i Centraleuropa... Men Rumänien? Förr talade man om Rumänien som ett balkanskt land, vilket i geografisk mening inte alls stämmer eftersom landet ligger norr om Balkanhalvön och genom Donau är skild från den. I själva verket upptar Rumänien övergångsområdet mellan Balkanhalvön (Bulgarien etc), Östeuropa (Ryssland...) och Centraleuropa (Ungern). Rumänien är ett *gränsland*, som inte i sin helhet tillhör någon av Europas stora regioner, ett land som under alla historiska epoker på något vis befunnit sig i utkanten av de stora geopolitiska konstellationerna eller civilisationerna, i utkanten av den grekiska världen och av romarriket i antiken (ungefär hälften av det dåtida Dakien erövrades av romarna och underkastades den romaniseringsprocess som är ursprunget till rumänerna som folk och ursprunget till språket). Under medeltiden låg Rumänien i utkanten av det

bysantiska imperiet och den västerländska civilisationen. Under århundradena därefter kom det att befinna sig mitt emellan regionens tre imperier, det osmanska, det habsburgska (österrikisk-ungerska) och det ryska.

Denna *gränsposition* kom paradoxalt nog att få två diametralt motsatta konsekvenser. Å ena sidan en viss isolering till följd av en historisk eftersläpning då de rumänska furstendömena uppstår först under 1300-talet och under lång tid har en mycket tydlig agrar profil, ett bondesamhälle med jordäggande aristokrater (bojarer) och en generellt agrar, ursprunglig och livskraftig kultur. Å andra sidan ett öppet territorium som i fråga om eliter och institutioner står under inflytande av en mångfald kulturella influenser, ett territorium där en lång rad folkgrupper etablerar sig jämsides med den rumänska.

I själva verket blir Rumänien till först år 1859. Före den nuvarande statsbildningen växte området med rumänsk majoritetsbefolkning som idag utgör staten Rumänien fram ur tre statsbildningar: Valakiet, ett furstendöme i södra nuvarande Rumänien mellan Karpaterna och Donau med Bukarest som huvudstad, furstendömet Moldavien i nordost med Iași som huvudstad – ett furstendöme vars östra del förr kallades Bessarabien, vilket ockuperades av Ryssland 1812, återerövrades av rumänerna 1918, annekterades av Sovjetunionen 1940 och i dag utgörs av Republiken Moldavien (här ska påpekas att "moldaviska" inte är något eget språk; moldaverna talar rumänska, av strikt politiska skäl dock stundom kallat "moldaviska"); samt slutligen Transsylvanien i nordväst, ett furstendöme som kring år 1000 lades under ungerskt styre, och inledningsvis tillhörde Ungern, därefter var ett oberoende furstendöme och slutligen, fram till dess att det 1918 åter införlivades i Rumänien, ingick i den habsburgska monarkin (Österrike-Ungern). Transsylvanien hade en majoritet av rumäner men också betydande ungerska och tyska minoriteter. Rumänerna var talrikast i byarna, aristokratin var ungersk och befolkningen i städerna företrädesvis ungersk och tysk.

Till skillnad från Transsylvanien som var delaktigt i Centraleuropas historia, stod Valakiet och Moldavien under starkt balkanskt, bysantinskt och slaviskt inflytande samt ingick från 1400-talet (fram till på 1800-talet) i det Osmanska imperiets maktsfär, utan att fördenskull vara annekterade (som

Balkanstaterna). I stället var de autonoma furstendömen (med egna furstar, egen aristokrati, egna lagar, och var inte som Balkanstaterna föremål för turkisk kolonisation; turkarna hade inte rätt att uppföra moskéer i Valakiet och Moldavien).

Rumänien bildades alltså 1859 då de båda furstendömena enades. År 1866 utsågs prins Karl av Hohenzollern-Sigmaringen till landets furste med namnet Carol I. År 1877 förklarade sig Rumänien självständigt från Osmanska riket. Efter rysk-rumänsk-turkiska kriget 1877-1878 utvidgades territoriet till att omfatta även Dobrogea mellan Donau och Svarta havet, ett område som dithills hade varit osmanskt. År 1881 utropades Carol I till kung.

Rumänien inträdde 1916 i första världskriget på ententens (Frankrike, Storbritannien och Ryssland) sida. Efter Österrike-Ungerns och det ryska imperiets sönderfall införlivade Rumänien Bessarabien, Bukovina och Transsylvanien, varigenom Storrumänien bildades med en yta av 295.000 kvadratkilometer.

Efter andra världskriget fick Rumänien avstå Bessarabien samt norra Bukovina till Sovjetunionen. Den nuvarande statsbildningen innefattar 283.000 kvadratkilometer och omkring 20 miljoner invånare och är därmed den sjunde största staten i EU.

Under mellankrigstiden utgjordes en betydande andel (28 procent) av Storrumäniens befolkning av en lång rad minoriteter (även om den rumänska folkgruppen var i majoritet i samtliga provinser): ungrare och tyskar i Transsylvanien, ukrainare och tyskar i Bukovina, ryssar och ukrainare i Bessarabien, turkar, tatarer och bulgarer i Dobrogea samt judar i flertalet regioner. Sedan dess har andelen minoriteter minskat betydligt, till följd av förlorade landområden, partiell utplåning av den judiska befolkningen under krigsåren samt emigration. Idag utgör de etniska rumänerna närmare 90 procent av befolkningen. De största minoriteterna är alltså ungrarna (20 procent i Transsylvanien) och romerna vilkas andel varierar i olika uppskattningar (officiellt en halv miljon människor).

Före 1800-talets början var relationerna mellan de rumänska furstendömena och Frankrike sporadiska och föga betydelsefulla, eftersom rumänerna (särskilt de i Valakiet och Moldavien) befann sig i den slavisk-bysantinska kultursfären. Kring 1800 klädde sig den rumänska eliten enligt osmanskt mode, använde grekiskan som kulturspråk och skrev rumänska med kyrilliska bokstäver. Under åren 1820-1830 skedde dock en snabb förändring till följd av den *moderniseringsprocess* som det rumänska samhället kom att genomgå. (Någon annan moderniseringsmodell än den västeuropeiska fanns inte att tillgå – samma sak skedde i Ryssland och skulle komma att ske i Japan och Turkiet, ja i hela världen.) Likaså var 1800-talets *fosterländska tankeströmningar* verksamma i förändringen. Före "den nationella eran" definierade sig rumänerna främst enligt sin religiösa tillhörighet som *ortodox kristna* och ansåg sig därmed stå nära greker, balkanska slaver och ryssar. När den nationella ideologin vann insteg kom de i stället att avgränsa sig från dem och befästa sin identitet främst i relation till sitt latinska ursprung. De betecknade sig med ett uttryck som kom att leva vidare: "en latinsk ö i ett slaviskt hav".

Vid den här tiden var Frankrike den enda latinska staten av verklig betydelse, både tack vare sin politiska ställning och sin högtstående kultur (franskan var ju också det internationella språket framför andra). Under loppet av en enda generation, från 1830 till 1850 eller 1860, skedde en genomgripande förändring inom den rumänska eliten. Rumänerna klädde sig redan "europeiskt" (och rentav enligt senaste parismodet), grekiskan föll i glömska och kulturspråket blev nästan uteslutande franskan. Man frångick stavningen med kyrilliska bokstäver och övergick till det latinska alfabetet. Det franska inflytandet var massivt. Det tyska var också stilbildande men hade en svagare ställning.

Lagstiftning, institutioner, undervisning och förvaltning – allt inspirerades av den franska modellen, liksom den kulturella rörelsen med dess litterära och konstnärliga genrer. Vidare skedde en sorts "återlatinisering" av rumänskan, som nu ansågs vara alltför påverkad av österländska influenser. Å ena sidan föll ett stort antal slaviska ord ur bruk, liksom i än högre grad grekiska och turkiska. Å andra sidan introducerades en stor mängd neologismer med

franskt ursprung (våra dagars ordförråd av detta slag uppskattas till omkring 20 procent).

I själva verket blev rumänerna (eliten, givetvis) förälskade i Frankrike – en förälskelse som i mindre utsträckning var besvarad av fransmännen, för vilka Rumänien självfallet betydde mindre än Frankrike för Rumänien.

Inte desto mindre tillkom staten Rumänien (furstendömenas enande) 1859 i hög grad på Frankrikes tillskyndan, i synnerhet tack vare Napoleon III (den i hemlandet föga älskade kejsaren har i förbigående sagt gott rykte i Rumänien). Frankrike gav sig in i Krimkriget (1853-1855) och beslöt att axla en roll mellan de rivaliserande ryska och osmanska imperierna i denna del av Europa. Det skedde just genom upprättandet av Rumänien som buffertstat och utpost för det franska inflytandet i öst. På så sätt fick de rumänska patrioterna ett avgörande stöd i Napoleon III:s politik när de verkade för furstendömenas enande. Eftersom Europas övriga stormakter inte var gynnsamt (eller rentav fientligt) inställda till enandet, är det långt ifrån säkert att Rumänien hade bildats utan stödet från Napoleon III som då stod på höjden av sitt inflytande i Europa.

Den unga rumänska staten antog 1866 en konstitution utformad efter den belgiska – således ännu en "frankofon" modell. De "belgiska" anknytningarna är för övrigt många i det sena 1800-talets Rumänien som aspirerade på att bli ett "Österns Belgien" (eftersom man beundrade Belgien som fransktalande, välmående småstat med en neutralitet som garanterades av stormakterna...). Samtidigt tenderade Bukarest att bli ett "litet Paris" – och de första offentliga byggnaderna som var representativa för en modern huvudstad kom faktiskt att ritas av franska arkitekter i dåtida parisisk stil.

Rumäniens utrikespolitik ändrade emellertid inriktning som en följd av de nya europeiska förhållandena: Frankrikes nederlag 1870, det tyska kejsardömet's uppkomst och det förnyade ryska inflytandet på Balkan (tillfälligt hejdat under Krimkriget) som började oroa rumänerna. Följden blev att Rumänien anslöt sig till Trippelalliansen (bestående av Tyskland, Österrike-Ungern och Italien), det enda maktblock som skulle kunna värna landet mot Ryssland. Därmed svalnade de fransk-rumänska politiska relationerna, vilket

dock inte påverkade den kulturella atmosfären som förblev generellt frankofon, och inte heller den allmänna opinionen i Rumänien, där majoriteten var frankofil.

Vid första världskrigets utbrott 1914 uttryckte flertalet rumäner sin solidaritet med Frankrike. Efter att ha stått neutralt i två år inträdde Rumänien i kriget 1916 på Frankrikes, Storbritanniens och Rysslands sida, i akt och mening att från Österrike-Ungern införliva Transsylvanien där de rumänsktalande var i majoritet. Efter nederlag 1916 drog sig den rumänska armén tillbaka till Moldavien (tillsammans med landets styrande). En fransk militärbeskickning under ledning av general Henri-Mathias Berthelot bidrog i väsentlig grad till reorganiseringen av den rumänska armén som på våren 1917 lyckades slå tillbaka den tyska offensiven. Utan att gå närmare in på detaljerna i krigsförloppet, är det viktigt att konstatera att Frankrikes och dess allierades seger möjliggjorde bildandet av Storrumänien i slutet av 1918. Frankrike har på så sätt varit delaktigt i de två avgörande ögonblicken i Rumäniens moderna historia, furstendömenas enande 1859 och bildandet av Storrumänien 1918 (det som i stora drag är detsamma som dagens Rumänien).

Under mellankrigstiden stod Rumänien på Frankrikes sida då det betraktades som den främsta garanten för Versaillesfreden, vilken också låg till grund för Storrumäniens existens. På det kulturella området var det under denna period som rumänerna, efter att i avsevärd omfattning ha lånat från den franska kulturen, började erbjuda Frankrike och den frankofona världen någonting i gengäld – i vissa fall något av yppersta rang. Låt oss bara få påminna om några namn: den store bildhuggarpionjären Constantin Brâncuși (1876-1957), dadaismens grundare Tristan Tzara (1896-1963) och författaren Panait Istrati (1884-1935); samt från generationen därefter dramatikern, skaparen av den absurda teatern, Eugène Ionesco (1909-1994), essäisten Emil Cioran (1911-1995) samt författaren och religionshistorikern Mircea Eliade (1907-1986)...

Ockupationen av Frankrike i andra världskrigets upptakt, i maj-juni 1940, blev en katastrof också för Rumänien som stod ensamt mellan Tyskland och Sovjetunionen. Under de följande månaderna miste Rumänien betydande landområden, Bessarabien och norra Bukovina till Sovjet samt halva Transsylvanien till Ungern (en delning framtvungad av Tyskland). Därpå allierade

sig Rumänien med Tyskland och stred mot Sovjetunionen (mellan 1941 och 1944), varefter landet invaderades av Röda armén och förklarade krig mot Tyskland. Under sovjettrysk ockupation tillsattes i Rumänien, liksom i övriga erövrade eller "befriade" länder i regionen, en kommunistisk regim som varade i närmare ett halvsekel och avbröt den i början av 1800-talet inledda västorienteringen. Det innebar ett svårt avbräck även för de kulturella relationerna med Frankrike. Franskan hade före kommunismen varit obligatoriskt språk i skolan (vilket alltså betydde att varje intellektuell, ja var och en som avlagt studentexamen, hade tillägnat sig språket), men 1948 ersattes den av ryskan. Under den nationalistiska kommunistepoken från och med 1964, när ryskan inte längre hade monopol, kom franskan att konkurrera med i synnerhet engelskan. Men vid kommunismens fall (1989) kunde fortfarande en stor andel rumäner uttrycka sig på franska. Fransktalande personer, både journalister och andra – som hade glömt eller aldrig känt till att Rumänien varit ett frankofont land av betydelse – fann till sin förvåning att de kunde kommunicera på franska med människor i andra änden av Europa. Eftersom rumänerna aldrig hade tagit ryskan till sitt hjärta, och engelskan då bara befann sig i början av sin offensiv, bibehöll franskan ännu 1990 sin ställning som viktigaste främmande språk. Sedan dess har engelskan vunnit insteg, liksom överallt i världen. Franskan har dock fortfarande en särskild ställning, och Frankrike åtnjuter obestridlig sympati. Frånsett de länder där man har franskan som modersmål är Rumänien i dag tveklöst det land i Europa där befolkningen är mest frankofon och frankofil.

